

aa2^r

Gerardus Geldenhaurius Nouiomagus,
Ioanni Piniciano suo S. P. D.
Nemo est, mi Piniciane, inter eos, qui uel paulū ultra primas literas progressi sunt, qui duos esse optimos dicendi artifices, Terentium. f. & Ciceronem, negare poterit. Illius loquēdi formulas germanice a te pueris interpretatas: non sine magno fructu perlegi, lubens audio. Huius uero, perspicua uerba, exactam constructionem, phrasin latinissimam studiosi adulescentes facilius imitentur, si germanica quoquē interpretatio accederet. Et cum nullis in libris, quā in epistolis, familiari sermone, ipse Cicero utatur lubentius, rem feceris tam Praeceptoribus, quā discipulis gratissimam, si ex his (quod in Terentio factum est) familiaris sermonis formulas collectas, addita patria lingua, in studioforum gratiam edideris. Non quod solum, has pueros edificare uelim, sicuti Praetores Picæ docentium uerba, sed ut in rebus quibuscumque explicādis, & Terentii & Ciceronis compositionem ac phrasin perpetuo obseruent. Quare oro atque etiam oro, si quid Nouiomagi preces apud te ualent, ut has formulas Ciceronianas ordine digestas, Augustanæ in primis iuuentuti, & per hanc toti Germaniæ impartiaris. Vale. Datum Vuormaciæ xviii. Iulii. 1534.
Toto pectore tuus Nouiomagus Geldenhaurius.

aa2^v

Viro integerrimo doctissimoq̄ Gerardo Gelden=
denhaurio Nouiomago, amico
unice dilecto, S. P.

MEminifti, ut arbitror, cum anno fuperiori, prouin=
ciam mihi dares Graphei Cornelii claufulas Te=
rentianas, in uernaculam linguã noftram uertere,
ut hac uia (tuis uerbis utor) uel ludentes pueri latine di=
fcant: me de Ciceronis familiarium epiftolar̄ claufulis &
fententiis mentionem feciffe: quas ego quoq̄ in animo ha=
berem, in germanam linguã traductas, in publicum edere.
Eras tu tum monitor & impulfor, ut id fieri curarem. Feci
itaq̄ q̄ iuffifti, & ex omnibus familiaribus epiftolis, ea ex=
cerpfi, quę magis cōmoda & ufitiora pro cōficiendis epi=
ftolis, pueris effent: & ne femper tota epiftola propter ali=
quã infignem claufulã uel fententiã legenda effet, in breue
hoc compendium redigere curauit, in certaq̄ rerum capita
diftinxi, ita, ut quę ad cōmendationem attinent, primũ ca=
put fortirentur, quę ad petitionem, fecundum, & fic dein=
ceps. Eas præterea claufulas in linguam noftrã uernaculam
uertit. q̄ in aliis multis libris Cicero germanice loqui incepit:
& ut ftudiofæ iuuentuti, facilis & cōpendiaria uia, fine ma=
gno labore ad recte fcribendum loquendũq̄ prebeat. nõ
dubitans & multis profutur̄ hunc laborem. Quod tamen
ego nunq̄ tentaffem, nili fuiffent qui ante me, non fine ma=
gna nominis fui fama (ut ipfi exiftimarunt) idem feciffent.
Ioannes Gabriel Senenfis (quem ego magna ex parte secu=
tus fum) fcribit fe breuiffimo cōpendio in claufulis & fen=
tẽ fructus pueris attuliffe, quantum fi totum Ciceronis

aa3^r

epistoliarum uolumen euoluerent, accipere potuissent: utpote quæ pueris multis in libris dispersa erant, paruo libello ueluti sub oculos redacta sint. Alter Georgius Valegusa, illusterrimi Galeatii Mediolanensis Ducis Præceptor claufulas, siue, ut ipse appellat, flosculos Ciceronis, cū sua uernacula, hoc est Italica, interpretatione collegit. quibus ipse non solum suo Principi, sed & omnibus Italiæ scolis prodesse uoluit. Sunt & alii doctissimi uiri, qui pro cōmodo & utilitate scolasticæ iuuentutis multa diligenter scripserunt, quos & ego per uirili mea imitatus, in hoc, & aliis laboribus, meis literariis tyronibus cōmodare studeo. Quod si qui inter tot maleuola obtrectatorum ingenia, quos nostra uidet ætas, huic nostro labori obtrectaturi sunt, tanquam sine ingenio de prompto, facile contempserim, nequē enim melior sum, quam ille, cuius hæc sunt, Cicero, qui & ipse malignitatis dentes effugere non potuit. Sciuntque me pueris, non doctis Oratoribus, scripsisse hæc. At non me latet, Gerarde doctissime, pueriles has nugas, dignas non esse quæ tuo nomini dicentur: Verum quia tu ita iubes & urges ut edam: quandoquidem scolasticæ iuuentuti profuturas dicebas. Te ipsum eis patronum elegi, eas a maleuolis, ut res tuas proprias, defendas. Res parua, magnis uiris commendata, maxima fieri uidetur. Vale, & me ama, ut soles. Augustæ viii. calen. Augusti, a natali Christiano, Anno M. D. XXXIII.

aa3^v

De laude & uirtute excellentissimi uiri Ciceronis,
eiusq̄ lectionis utilitate, ex bo=
nis autorius accepta.

Plinius naturalis hiftoriæ, li. vii. c. xxx.
fic de illo fcriptũ reliquit.

SEd quo te M. Tulli piaculo taceam? quoue maxi=
me excellentem infigni prædicem? quo potius q̄
uniuerfi populi & illius gentis ampliffimo testimo
nio, & tota uita tua ad confulatam tuum operibus electis?
Te dicente legem agrariam, hoc eft alimenta fua abdicaue=
runt tribus. Te fuadente Rofcio theatralis fedicionis auto=
ri leges ignouerunt, notatasq̄ fedes difcrimine, equo ani=
mo tulerunt. Te orante, profcriptorum liberos honores
petere puduit. Tuum Catilina fugit ingenium. Tu M. An
tonium profcripfiti: Salue primus omnium parens patrię
appellate. Primus in toga triumphum, linguæq̄ laurea
merite, & facundiæ literarum latinarum parens. Atq̄ ut
dictator Cæf. hofis quondam tuus de te fcripfit omnium
triũphorum lauream adepte maiorem. Quanto plus eft in=
genii Romani terminos in tantum promouiffe q̄ Imperii.
Cicero lux doctinarum. idem lib. xxxi. cap. ii.

Ex Cicerone reuocato.

Ego certe quotiefcũq̄ illum lego, non lurifconfultum,
non Rhetorem aliquem, fed Chriftianiffimum hominem,
fed eximium quendam Euangelii preconem uideor mihi le
gere, tot, tantaq̄ in eo autore cõperio, quæ Cũ Chriftiana
religione faciant, ut illud. Ad inferos paricidii pœnas luent,
Animum eternum effe, Animaduertenda peccata.
Bonum femper beatum. Cum explicat quanta fit confci=

aa4^r

in errore perfeuerare, infipientis. Cum ambitum damnat,
ipfequū de ambitu fert legem: Cum monet, non minus ocii,
q̄ negocii rationē extare debere. Parentū ferendas iniurias.
Parentes chariffimos habendos: Pacis nomen dulce.
Sed cum dicit, pietatem omnium uirtutum effe fundamen
tum, nonne plane cum Paulo concordat?
Cum meminit uitæ perpetuæ, cum dolorem peccati æter=
num affirmat: cum affentationem turpem: cum dicit, bel=
lum effe fua uicia noffe. blaſphemias mittendas.
Quando uero ad Atticū ſcribens, dicit, Noſtris peccatis in=
cidimus in has erumnas. Vacare culpa, magnū eſt ſolatiū?
Humana ferenda. & id genus infinita.
An non Cicero ſæpiſſime turbulentif. illis temporibus
reipub. pacem peperit?
Si cum M. Antonio pacem recufauit, prudenter fecit:
Nam ſimulata pace, omnia fuiſſet depopulatus, Diuina,
humanaq̄ omnia puertiffet ille nepharius. Et paulo poſt:
Quot claris uiris maleuolentiſſimorū hominum nequitia
orbata fuiſſet Reſpub. nifi ille obſtitiffet?
Quot innocentes uiri, ſplendido ac ſummo loco nati, illo
defendente abſoluti ſunt?
Nifi illius grauiſſima autoritas interceſſiffet, iudicia refrixif
ſent, leges abolete, oppoſiti boni, pditi uero reſ, potiti fuiſſēt.
Nemo unq̄ fuit tanta tempantia: Nemo illo abſtinentior.
Quis præterea illo fuit aut probitate, aut innocentia, aut
optimaſ, artium ſtudio, aut ullo genere laudis preſtantior?
Nullus tm̄ fuit flumen ingenii, nulla dicendi aut ſcribendi
tanta uis, tantaq̄ copia: Nullius unq̄ officioſior, declarant
tot epiſtolæ cōmendaticiæ, tot conſolatoriæ, obiurgatorie.
Quis unq̄ placabilior? nã cōmunis concordie cauſa grauiſ=

aa4^v

fimas quasqū iniurias uolūtaria obliuioē cōterere solebat.
Ouis tam facilis, ad deponendam offensionem? Cui unq̄
suam operam denegauit? uel cui ipse eam ultro nō detulit?
Quot per illū defensi cū miseris, tū opibus & gratia potentif=
fimi? quis nō suū cōcupiuit in illius amicitia in finuari?
ppter multas suauitates ingenii, officii & humanitatis sue?
Non ne miseris, & inuidorū, hominū calumnia oppressi, ad
illius patrocinū, tanq̄ in tutissimum portū confugiebant?
Infinitū effret, illius omnes uirtutes narrare, in tanta p̄fertim
tpis angustia. Illud semp oībus p̄suasissimū fuit: grauissimū
fuisse uirū, fidei plenū, suā animi moderatiōe & equitate,
constantem, eximia comitate gratiosum & amandū. Inge=
nio acris & uehementi, doctrina recondita, & qui omnes ex=
cellerit cū sc̄ptionis elegantia, & candore stili, tum plane
diligentia & fide, nullius philosophiæ partis ignarū. Quid
reliquū uite constantiā cōmemorem? dignitatem, liberali=
tatem, moderationem in priuatis rebus, splendorem in pu=
blicis: Vt semel finiam, Nemo unq̄ animo aut spe, maiora
suscepit, qui sibi illius memoriam, & imaginem proponen=

dam nō putarit. Itaq̄ sic statuo, ut q̄ paucissimis cōplectar,
nō posse melius suas horas collocare studiosum iuuenem,
q̄, si illas Cicerone legendo impenderit.

Hexastichon ad iuuentutem.

Non opus est totos autorum uoluere libros
Qui cupis eximie scribere epistolia:
Hoc potes exiguo Ciceronis multa libello
Discere, & ornate uerba latina loqui.
Dicitur hic merito, Romanæ gloria linguæ
Doctrina cunctos prænitent ille viros.

z4^v

QVid fit epiftola, & quot partibus confitet, deqū epi=ftolarum uariis generibus, cum multi fcribūt, nihil huic libello adnotauit, nifi pauca quæ ex Ciceronis lectione notauit, ut nihil non Ciceronianum fit. fcribit enim li. ii. epift. iii. Multa effe epiftolarum genera, fed unum illud certiffimum, cuius caufa ipfa inuenta eft, ut certiores faceremus abfentes, fi quid effet, q̄ eos fcire, aut noftra aut ipforum intereffet.

Genera uero epiftolarum, in hoc libro ponuntur, tot eñ genera funt, quot claufularum capita, quanq̄ alii plura, alii minora ponant.

Epiftolam a mittendo dictam, latini literas, numero plurali dicunt/ ain fendbrief.

Cicero li. iii. nouæ rhetoricæ, inquit: Sunt igitur tria genera, quæ gña nos figuras appellamus, in quibus omnis oratio non uiciofa confumitur, Vnam grauem, Alterã mediocrem, Tertiam extenuatam uocamus. Grauis eft, quæ conftat ex uerbor, grauium magna & ornata cõftitutione. Mediocris, quæ conftat ex humiliore, neqū tamen ex infima & peruulgatiffima uerborum dignitate. Extenuata eft, quæ demiffa eft ufqū ad ufitatiffimam puri confuetudinem fermonis. Itaqū ficut & orationes, ita & epiftolæ tres fuas figuras habent, illis tamen inferiores, nam qui in orationibus mediocris eft, in epiftolis eft fummus, & fic extenuata figura epiftolarum infra orationum infimum genus eft. Cuius rei fatis mihi uidetur testimoniũ efficax. Ci. li. ix. epift. xxi. Verum quis tibi in epiftolis ego uideor? nonne plebeio fermone agitur tecum? nec enim femp eodem modo, quid eñ fimile habet epiftola, aut iudicio, aut concioni?

z5^r

quin ipsa iudicia non solemus omnia tractare uno modo, priuatas causas, & eas tenues agimus subtilius, capitis aut famae. Inornatus. Epistolas uero quotidianis uerbis texere solemus.

De iniciis epistolarum.

Docti solebant in scribendis literis semper scribentis nomen praepone, ei ad quem scribebant: ut P. Lentulus, P. filius, po. Ro. Con. Praetoribus, Tri. pleb. Senatui, plebiq̄ Ro. S. P. D. Vides in hoc exemplo, & in omnibus C. epistolis, scribentis nomen praeponi, etiã si ad maximae dignitatis homines scribimus, ut hic scribit ad orbis terrarum domos Romanos, quibus nihil erat maius, neq̄ superius, tamen nomen suum protulit. Post nomen scribimus plerumq̄ Salutem plurimam dicit, tribus his literis, S. P. D. notatũ: ut Cicero, Tyroni S. P. D.

De reliquis partibus epistolae, puta exordio, narratione, conclusione, nihil hic agimus, cũ ab aliis fatis superius scriptũ fit, bisq̄ rarissime utamur, nisi in grauibus epistolis.

De conclusione.

Vt in epistolae principio, ad quẽ scribimus, saluere, ita in calce eũ bene ualere iubemus/ bis gegriießt/ behiet dich got.

Sunt autem eiusmodi: Bene uale, & me dilige.

Tu fac quod facis, ut me ames, teq̄ amari a me scias.

Valete mea desideria ualete.

Da operam ut ualeas. Cura ut ualeas.

Valebis igit, meq̄, ut a puero fecisti, amabis. Vale, salue.

¶ Literas nos accepisse, his & similibus significamus.

Literas a te mihi factor tuus reddidit Tharsi, ad sextũ decimũ kal. sextilis, his ego ut uideris uelle ordine respondebo.

z5^v

¶ Quomodo ad alios scripſiſſe oſtēdere apte debeamus.
Dederam triduo antea pueris Gn. Planci literas ad te.
Poſt ualete, ſubiungimus diem & locum: ut
Valete mea deſyderia, ualete. Datū ad iii. nonas octobris,
Theſſalonice.
Pridie nonas Nouemb. Brundufii. xiiii. kal. Quintil.
Octauo kalen. Quin. Minturnis. Pridie kal. Decemb.
Pridie kal. Maias, Brundufio.
Poteſt enim loci nomen poni uel in g^tō uel in ablatiuo.
De Calendis, Nonis, & Ydibus.
De calendis, nonis, & ydibus, in Promptuario uocabu=
lorum multa adnotauimus, proinde paucis hic agemus.
Prima cuiuſlibet menſis dies calendæ appellatur: nomen
ducens ab eo menſe in quo ponit? deiñ quatuor ſequentes
dies, nonæ appellantur: Ita tū, q̄ quintus dies nonæ dicit?
p̄cedens pridie nonas: tertia tertio nonas: ſecunda quarto
nonas, uſq̄ ad primā, que dicit? Calen. Nifi in his menſibus
qui ſex nonas habent, ut ſunt Marcius, Maius, Iulius, &
October, tunc eñ ſeptimus dies dicit none, ſextus pridie
nonas, quintus tertio no. quartus quarto nonas, tertius
quinto no. ſecundus ſexto nonas. Poſt nonas octo dies im=
mediate ſequentes dicuntur ydus, appellata ab eodem menſe
in quo ponuntur, ſicut & none: ut decima tertia dies Apri=
lis dicitur ydus Aprilis, præcedens pridie ydus, hunc præ=
cedens tertio ydus, & ſic deinceps uſq̄ ad nonas. Dies ue=
ro quæ ſecuntur, ydus dicuntur calendę, & nomen ſumunt
a primo die calendarum ſequentis menſis, ſic uidelicet, dies
qui in Aprili, poſt ydus ponuntur, dicuntur calende Maii,
& iterum retrogrado numerātur ordine, ut cum dicimus,

z6^r

calende Maii, hanc præcedens, ultima. † Aprilis, dicitur pri-
die calendis Maii, hanc præcedens dicitur tertio cal. Maii.
sic numerando ufqũ ad ydus. sic fit in cæteris menfibus,
Ponamus exemplum unum Menfem.

1	Aprilis, Calende aprilis.		
2	4 no. ap.	17	15 cal. ma.
3	3 no. ap.	18	14 ca. ma.
4	Pridie no. ap.	19	13 ca. ma.
5	Nonę aprilis.	20	12 ca. ma.
6	8 yd. ap.	21	11 ca. ma.
7	7 yd. ap.	22	10 ca. ma.
8	6 yd. ap.	23	9 ca. ma.
9	5 yd. ap.	24	8 ca. ma.
10	4 yd. ap.	25	7 ca. ma.
11	3 yd. ap.	26	6 ca. ma.
12	pridie yd. ap.	27	5 ca. ma.
13	ydus aprilis.	28	4 ca. ma.
14	18 ca. ma.	29	3 cal. ma.
15	17 ca. ma.	30	pridie cal. Maii.
16	16 cal. ma.		Prima Maii, cal. maii.

Syluanus Othmar, cuius Auguftenfis imprimebat,
Anno M. D. XXXIII.
VI. ydus Iulii.